

Finns skadliga minnen?

av *Guðrun Persson*

Redaktör för Bulletinen

Epost: guðrun.persson@mbox301.swipnet.se

Vad betyder valresultatet i Slovakien? Har den demokratiska turbulensen permanentats? I detta nummer görs en djupdykning i slovakisk inrikespolitik. Slovakien är en ung statsbildning, vars utveckling är av central betydelse för Europas säkerhetspolitik. I september hölls val efter en valkampanj som präglats av ideologisk vilshenhet, om än med inriktning på förnyelse. Landets inrikespolitiska scen och de säkerhetspolitiska konsekvenserna av utvecklingen analyseras grundligt av **Magnus Christiansson**.

Finns det skadliga minnen? Är det bättre att glömma än att minnas historiska oföretter? Finns friheten mellan tesen och antitesen, mellan den gamla ofriheten och den nyproklamerade, med våld nådda friheten? Vilken roll spelar intelligentian för att skapa en gemensam förtroendegrund i samhället? **Karin Sarsenov** har varit på en konferens om intelligentian i Ryssland och Polen där frågor av yttersta vikt diskuterades. Läs och begrund.

I bokanmälningarna finns läsning om hur Boris Jeltsin bar sig åt offentligt och i slutna rum. Och vad hände 1991 - året då Sovjetunionen föll samman? En vacker bok om en dyster tid är en viktig påminnelse om den gamla onda tiden.

Presentationerna av doktorander inom Sällskapetets område fortsätter. De doktorande som vill kan skicka in information och kort presentera sina avhandlingar. På detta sätt sprids information på enklaste sätt om vilken forskning som pågår inom Sällskapetets område. Listan i slutet kommer att fyllas på efterhand.

Vart går Slovakien?

av *Magnus Christiansson*

Lärare i statsvetenskap vid Militärhögskolan Karlberg

E-post: magnus.christiansson@mhs-k.mil.se

The perception of Slovakia is even slightly worse than reality.

Utrikesminister Eduard Kukan, augusti 1998

Utrikesminister **Eduard Kukan**, augusti 1998 I februari 2002 genomförde *Radio Free Europe* en intervju med den före detta presidentrådgivaren **Zbigniew Brzezinski** angående Natos stundande utvidgning. Diskussionen fördes mot bakgrunden av den tilltagande spekulatjonen om vilka länder som kommer att bjudas in vid Natos toppmöte i Prag i november 2002. Brzezinski skissade på tre olika scenarier, av vilka samtliga lämnade de två kandidaterna Albanien och Makedonien utanför diskussionen. Beroende på scenario bjuds antingen fyra, fem eller sju länder in i alliansen. ¹

Ett tänkbart val är att bjuda in de tre baltiska staterna, de båda favoriterna Slovakien och Slovenien samt Rumänien och Bulgarien. Att genomföra en sådan utvidgning skulle motsvara Big Bang i den europeiska säkerhetsarkitekturen. Denna utveckling skulle göra Nato till en organisation med 26 medlemsstater.

I alla händelser räknar Brzezinski med att de tre baltiska staterna och Slovenien bjuds in vid Pragmötet. Detta resonemang har sin bakgrund i det faktum att företrädare för Nato, med president **George W. Bush** i spetsen, flera gånger signalerat att de ser nästa utvidgningsomgång mer som inkluderande än exkluderande. Viktigast av dessa indikationer är Bush tal i Warszawa sommaren 2001. ²

Det stora frågetecknet gäller Slovakien. Beroende på valresultatet, menade Brzezinski, kommer landet att lämnas utanför eller inkluderas i försvarsalliansen. Om **Vladimir Meciar** återtagit makten, skulle en internationell stigmatisering tagit vid. Det går naturligtvis att tolka Brzezinskis resonemang som rena spekulatjoner – den typ av spekulatjoner som breder ut sig eftersom Natos officiella linje bara talar om att utvidgningen kommer att beröra allt mellan en och nio kandidatländer. ³

Det går även att avskriva resonemanget som ointressant, med argumentet att formellt medlemskap i alliansen inte är avgörande för kandidatländernas säkerhet. Detta sistnämnda resonemang tar fasta på att Nato under nittioalet, vid behov, tillfälligt utsträckt sina säkerhetsgarantier till icke-medlemsstater och att det således finns utrymmen för de facto medlemskap även om man inte åtnjuter de jure medlemskap.

Osäkerhetens betydelse

Dock, även om man räknar med att fullvärdigt medlemskap har mindre reell betydelse än under det kalla kriget, skulle ett utelämnandet av Slovakien vid nästa utvidgning kunnat få stora konsekvenser. En av säkerhetspolitikens grundläggande drivkrafter är osäkerhet, och i det fall landet lämnats utanför ännu en gång skulle det med stor sannolikhet spridas osäkerhet om alliansens intentioner och karaktär – precis det den euro-atlantiska integrationen syftar till att undanröja. Situationen såg dessutom ännu mer intrikat ut vid betraktandet av utvidgningsprocessen av den andra stora säkerhetsskapande organisationen i Europa – Europeiska Unionen. Kommissionären för utvidgningen **Günter Verheugen** varnade vid ett flertalet tillfällen i tydliga ordalag för att Meciar's återkomst till makten skulle innebära ett avgörande hinder för slovakiskt EU-medlemskap.

Dessutom kom de skärmytslingar som kom i dagen under sommaren 2002, mellan en allt mer trängd Meciar och företrädare för den brittiska regeringen, angående förkastande av slovakiskt medlemskap i EU i det fall Meciar återtagit makten, än mer understryka det intressanta i Brzezinskis resonemang.

En slutsats är således att en eventuell återkomst av Vladimír Meciar bedömts inverka menligt på Slovakiens integration i EU och Nato. En intressant parallell skulle i så fall finnas med Rumänien och Bulgarien, som även de riskerar att inte inkluderas i varken EU eller Nato inom den närmsta framtiden. Denna *double rejection* är naturligtvis intressant eftersom den skulle innebära att strävsamma kandidatländer lämnas utanför Europas två avgörande integrationsprojekt.

Men det verkligt intressanta tycks finnas i just den slovakiska situationen. I det rumänska och bulgariska fallet är det fråga om två kandidatländer som vill men som inte kan släppas in fullt ut i integrationen. I det slovakiska fallet kunde Meciar's inflytande kunnat skapa en situation där förmågan finns, men där viljan varken finns hos kandidatlandet eller de europeiska institutionerna. Detta skulle i så fall innebära en helt ny situation. Detta hade varit ett trendbrott i centraleuropeisk politik efter murens fall.

Mot bakgrund av detta resonemang väcks ett antal frågor om de interna förhållandena i Slovakien. Vad är det för politiskt klimat som skapat förutsättningarna för en Meciar? Vilka inrikespolitiska motiv finns för att eventuellt avvika från en djupare integration med Väst? På vilket sätt skiljer sig landet från den trio av deklarerat likasinnade stater i Visegrad-gruppen? Kan fenomenet Meciar implicera en mer grundläggande attitydförändring mer allmänt i Centraleuropa till det europeiska projektet?

Det är intressant att notera att många av de statsvetare som studerat Slovakien under den så kallade transitionsperioden under nittiotalet, haft märkbart svårt att placera landet inom etablerade mallar. Ofta har det uppstått grava perspektivfel, då

många statsvetare helt enkelt haft svårt att hitta komparativa exempel. ⁴ Landet kan därför på många sätt skildras och framställas som udda eller misslyckat – delvis eftersom det inte finns andra helt jämförbara transitionsländer.

Svårt placera i mall

En tilltalande förklaring av de interna förutsättningarna ges av det faktum att det är fråga om en ung statsbildning. Den slovakiska republiken tillkom i en politisk situation som på många sätt fick sin agenda och sin fokus i relation till Prag. I motsats till exempelvis Baltikum utgick självständigheten inte från en bred folkopinion – inte ens från en pådrivande intelligentsia.⁵ Till skillnad från exemplet Bulgarien, som ibland ses som det närmast jämförbara landet,⁶ kom det mesta av uppbrottet från kommunismen att genomföras av relativt liberala krafter inom ramen för den gamla statsbildningen Tjeckoslovakien.

En tänkbar effekt av dessa närliggande omständigheter är uppkomsten av ett politiskt landskap som till stor del präglas av stats- och nationsbyggande, såväl som demokratisering. Det utmärkande för Slovakiens politiska liv är att dessa processer löper parallellt.

En av utmaningarna vid studiet av landet är att hitta analytiska verktyg för att förstå på vilken eller vilka av dessa arenor enskilda aktörer rör sig. Begreppet politik kan i detta sammanhang inte bara innefatta partier, valprocedurer, opinionsundersökningar och andra begrepp traditionellt associerade med statsvetenskap, vilket betingas av processernas nära nog allomfattande karaktär. Följande fenomen ger slovakisk politik dess grundläggande karaktär:

- **Diskontinuitet.** Historiskt sett har de områden vi idag kallar Tjeckien och Slovakien uppvisat en slående politisk diskontinuitet. Krigsslutet 1918 och uppkomsten av Tjeckoslovakien bröt den Österrike-Ungerska hegemonin. Ockupationen av Böhmen-Mähren och upprättandet av Tisos reaktionära lydstat under andra världskriget, upphävde mellankrigstidens pålitligaste demokrati.

Efter ett kort mellanspel kom **Benes** folkfrontsdemokrati att efterträdas av det kommunistiska Tjeckoslovakien. Händelserna 1968 utlöstes delvis av krav på en annorlunda administrativ uppbyggnad av staten – vilket var en av drivkrafterna för de slovakiska oppositionella under Prag-våren. Efter murens fall kom så åter en tid av demokrati inom ramen för Tjeckoslovakien. Sedan 1 januari 1993 självständighet för de två republikerna Tjeckien och Slovakien.

Med intervall på ett par årtionden har de politiska förutsättningarna således ändrats i grunden, vilket varit avgörande för flera politiska generationer. Paradoxalt nog, kan man spekulera, kan detta ha skapat en sorts förväntan om uppbrott; eller snarare avsaknad av förväntan om stabilitet och politisk kontinuitet. Notabelt är även att samtliga valrörelser under nittiotalet – 1990, 1992, 1994, 1998 – betraktats som kritiska vägval.

- **Den etno-nationalistiska agendan.** En aspekt av diskontinuiteten är att formerandet av en nationalstat inte kunnat fullbordas. Existensen av en slovakisk och en tjeckisk nation (i betydelsen identitet) kunde härbärgas under det Habsburgska imperiet, delvis för att det byggde på en annorlunda statsprincip. ⁷

Ett grundläggande problem för försöket att skapa en nationalstat av Tjeckoslovakien, var att själva övergivandet av imperietanken i realiteten ledde till etniska gränsdragningar och definitionsprocesser. Skapandet av en Tjeckoslovakisk nation satte tvärt om fingret på vad som var tjeckiskt respektive slovakiskt. Formerandet av en Tjeckoslovakisk nation förblev ofullbordat.

Det är intressant att notera att slovakiska intellektuella aldrig spelade en stor roll i den tjeckoslovakiska demokratirörelsen. De som var aktiva var relativt marginaliserade och bildade ”öar av positiv avvikelse”.⁸ Vid tiden för uppbrottet från Tjeckoslovakien kom därför den nationella frågan att dominera. Nationsbyggnad sattes före demokratisering.

Eftersom Slovakiens statsbyggnadsprocess pågår med ca. 11 procent stor ungersk minoritet i landet, har ungrarna ofta setts som Den Andre mot vilken man kunnat definieras. En tolkning av den slovakiska transitionen är att stats- och nationsbyggnadsprocessen varit integrerade delar av och verktyg för den politiska elitens maktspel. ⁹

- **Avsaknad av traditionell tvådimensionell ideologisk skala.** Ett sätt att relatera politiska partier i en demokrati är att teckna en horisontell linje på vilken partier noteras efter en traditionell höger-vänsterskala. De senaste årtiondena har ytterligare en dimension kunnat skönjas, den mellan tillväxtvänliga- respektive ekologiska partier.

Poängen med en sådan tvådimensionell skala är att politiska partier kan relateras gentemot varandra – det politiska landskapet framstår tydligare och distinktare. Det finns dock minst två förutsättningar för att denna modell skall vara meningsfull: dels att de politiska partierna utgör det politiska landskapet, dels att dessa utgör ideologiska entiteter.

I det slovakiska fallet har inte traditionell höger-vänster-ideologi spelat den viktigaste rollen för definitionen av de politiska partierna. Samtliga parlamentspartier har en komplicerad relation till den pågående statsbyggnadsprocessen – på olika sätt. Väsentliga skiljelinjer är istället relation till den gamla maktapparaten, influerande kommersiella intressen eller etnisk titulärgrupp.

Partiväsendet spelar inte heller någon avgörande roll för karaktären på det politiska landskapet. Starka personligheter med inflytande över regioner eller med otydligt definierade agendor, spelar en viktigare och mer utmärkande roll. Det är signifikant att några av de rörelser som bar upp den politiska scenen i början av nittioalet helt uttraderats och ersatts av helt nya politiska konstellationer. [10](#)

Vad bygger landet? Vad gör landet rikt och välmående? Vad motiverar preferenserna för den fördelning mellan privat- och offentligt ägande som finns i en modern demokrati? Dessa och andra frågor känner vi som centrala för det politiska samtalet i västerländska demokratier. De är karaktäristiska för det öppna samhällets ständiga sökande efter bättre lösningar på samhällsproblem, även om svaren på intet sätt är entydiga.

Meciar - en överlevare

Valrörelsen i Slovakien 2002 utmärktes av en stor avsaknad av dessa och andra centrala frågeställningar. Den slovakiska statsvetaren Darina Malová har påpekat att exempelvis partiernas affischkampanjer dolt ideologiska ställningstaganden och syftat till snabba känsloreaktioner och kontroverser. Grundläggande koppling mellan partiprogram och kampanj har ofta saknats. [11](#)

Diskussionen fokuserades tidigt på vilka partier som skulle kunna samarbeta med varandra efter valet – eller snarare, vilka personer som skulle kunna befinna sig i samma kabinett. Slovakiens proportionella valsysteem skapar svårigheter att bilda majoritetsregeringar, vilket underblåst fullt begripliga diskussioner om den framtida regeringskoalitionen – något av en parallell till den svenska valrörelsen.

Raffinemanget i debatten gavs av att samtliga partier av rang tidigt deklarerat att de inte avsåg samarbeta med den politiska scenens svartepetter – Vladimír Meciar. Läget komplicerades ytterligare av att Meciar fram till juli hade stöd av närmare en tredjedel av väljarkåren. En väljarandel som fram till dess varit normalitet. Fram till denna tidpunkt var således en central fråga om det skulle gå att skapa en regeringskoalition utan Meciar.

Vladimír Meciar måste räknas till den slovakiska politikens överlevare. När den gamle boxaren¹² bildade koalitionsregering efter det framgångsrika valet 1994 kom han för tredje gången att vara regeringschef. Hans parti bär det missvisande namnet ”*Rörelsen för ett demokratiskt Slovakien*” (HZDS) och det är en rörelse som av allt att döma styrs med järnhand av sin ordförande. Under Meciar regeringstid genomfördes en storskalig plundring av landets nationella tillgångar vars omfattning först börjar framträda nu.¹³ Det var under denna epok Meciar grundmurade sitt dåliga rykte i omvärlden.

En avgörande vändpunkt för Meciar och HZDS var dock sommarens partinomineringsmöte i Nitra den 5 juli, som under tumultartade former beslutade att peta bort många inflytelserika kandidater från valbar plats.¹⁴ Den främste i denna skara var **Ivan Gazparovic**, parlamentets talman under åren 1992-1998. I efterdyningarna till nomineringsmötet beslutade Gazparovic att hoppa av och skapa ett eget parti med det snarlika namnet HZD. Opinionsmätningar visade snabbt att Gazparovic fått ett ansevärt antal väljare med sig (runt 8-9 procent av opinionen) – och försvagningen av HZDS var därmed ett faktum. Efter denna avgörande punkt kom Meciar kampanj att bli mer och mer desperat.

Den politiker som tidigt utmärkte sig som starkaste alternativet till Meciar var den dynamiske och allmänt omtyckte **Robert Fico** och hans relativt nybildade *Smer* (Riktning). Fico har en bakgrund som vice ordförande i SDL (Demokratiska vänsterpartiet), men för politiska bedömare framstod det som problematiskt att kategorisera partiet. Exempelvis gav slogan *Do Európskej únie! Ale nie s holými zadkami...* (Till den Europeiska Unionen! Men inte med bara rumpor)¹⁵ inte mycket information om vad partiet egentligen tycker om Slovaekiens roll i den europeiska integrationen.

Fico deklarerade tidigt att han varken ansåg sig kunna bilda regering med vare sig den sittande premiärministern **Dzurinda** eller Vladimír Meciar. I slutet av valrörelsen, och därmed nära det reella politiska ansvaret, kom dock allt mer kryptiska besked angående en framtida koalition. Besked som snarare skapade nya frågetecken än rätade ut gamla. Ficos agenda präglas av frågor om lag och ordning. En återkommande slogan har varit *Poriádok a právny štát* (Ordning och rättsstat). I slutet av valrörelsen lanserade Fico fem kriterier för att delta i en koalitionsregering: införa lagstiftning som tvingar ”misstänkt rika” människor att redovisa härkomsten av sina inkomster, införandet av ett nytt valsystem, reduktion av de offentliga utgifterna och bidragsfusket samt skapandet av specialteam med målet att motarbeta korruptionen.¹⁶

Internationell press lät sig dock inte imponeras. Trots en serie lanseringsresor utomlands var det svårt att dölja att Fico exempelvis hade en synnerligen intolerant

syn på zigenare och etniska ungrare. Ytterligare en problematisk punkt var att Fico signalerat för att bryta upp färdigförhandlade kapitel i EU-förhandlingarna. [17](#)

Inflammerad affär

Den händelse som mer än något annat kom att färga valrörelsen var affären Lexa, och dess implikationer för *Smer* satte Ficos värderingar i blyxtbelysning. Affären Lexa är en inflammerad del av Slovariens nära förflutna – ett fall där förre chefen för säkerhetstjänsten (SIS) Ivan Lexa misstänks varit inblandad i kidnappningen av förre presidenten Kovács son 1995.

Mitt i valrörelsen greps den landsflyktige Lexa i Sydafrika och transporterades till Bratislava där rättvisan, till synes, väntade.[18](#) Efter en kortare förhandling i Slovariens högsta domstol, där många av domarna har koppling till HZDS, släpptes Lexa till allmän bestörtning fri igen. Ett tålmodigt internationellt polisarbete var därmed spolerat.

I samband med denna rättsskandal tillfrågades Fico om vad han ansåg om saken, och denne gjorde en poäng av att andra samhällsfrågor ansågs viktigare och att han inte borde lägga sig i domstolens arbete. [19](#) Denna inställning måste beaktas när Ficos favoritbegrepp ”ordning och rättsstat” skall förstås.

Ett annat färskt parti på den politiska scenen är *Ano* (Nya medborgares allians) som leds av entreprenören **Pavol Rusko**. Rusko representerar den slovakiska varianten av ett europeiskt fenomen – den inflytelserike mediamogulen som engagerar sig politiskt. Partiet konstituerades i april 2001 och basen för *Ano* är mediaimperiet **Markíza** som kontrolleras av Rusko. Det stod tidigt klart att kopplingen mellan framför allt TV-kanalen **Markíza** och partiet *Ano* var tydlig. I oktober 2001 kom en rapport från den slovakiska statens sändningsråd som visade att kanalen tydligt gynnat partiet, samtidigt som andra kandidater systematiskt nedtonats. [20](#) Finansieringen har skötts mestadels av Rusko personligen, via ”lån” från mediaimperiet som dessutom gett skattebefrielse vid överlåtelse. Sammantaget är de formella och informella banden mellan imperiet och partiet otvetydiga. [21](#)

Under valrörelsen noterades *Ano* runt 10 procent i väljarundersökningarna. Framtoningen i valkampanjen har understrukt partiet som ett nytt alternativ till den gamla korrupta ordningen. På listorna återfanns personligheter från TV-kanalen **Markíza** tillsammans med sportstjärnor och ansedda personer i förvaltningen. Få kandidater har partipolitisk erfarenhet, vilket **Jozef Heriban**, för övrigt före detta PR-chef på **Markíza**, sett som en tillgång. Enligt Heriban var hela poängen med nomineringslistan att den skulle attrahera röster, även om det är svårare att se vad som i grunden förenar de olika kandidaterna. [22](#)

Exempellös fördomsfullhet

Av Slovakiens två kristdemokratiska partier intar KDH den i särklass mest värdekonservativa. KDH eftersträvar slovakiskt medlemskap i både Nato och EU och placerar sig själva som ett ideologiskt högerparti. Partiets agenda kan ändå sägas vara problematisk, då den ständigt skapar kontroverser. I den engelskspråkiga veckotidningen *The Slovak Spectator* genomförde chefredaktören **Tom Nicholson** en serie partiledarintervjuer inför valet. Vid intervjun med KDH:s partiledare **Pavol Hruzovsky** kom ett antal grumliga föreställningar till ytan, vilka indikerar ett mer allmänt problematiskt förhållandet till det förflutna.

Hruzovsky hade märkbart svårt att ta avstånd från de partikamrater (bland dem förre partiledaren **Ján Carnogursky**) som sökt revidera synen på Tisos reaktionära lydstat och dess behandling av den judiska befolkningen. En av förklaringarna till detta var att Hruzovsky ansåg att en diskussion av det kommunistiska förflutna vore av större värde – som om ämnena uteslöt varandra. [23](#)

Intressant nog gjordes intervjun med Hruzovsky nästan samtidigt med öppnandet av utställningen *Stred Európy okolo roku 1000* (Centraleuropa kring år 1000) i Bratislava. Utställningen har kommit till under överseende av de fem presidenterna **Schuster, Rau, Kwasniewski, Havel** och **Mádl** och understryker historien som inspirationskälla och motkraft för de nationalromantiska perspektiv som exempelvis KDH gett uttryck för. [24](#)

I Nicholsons intervju gav dessutom Hruzovsky uttryck för en nästan exempellös fördomsfullhet gentemot homosexuella, vilka beskrevs som behandlingsbara sjuklingar. [25](#) Dessa attityder diskvalificerar KDH från att räknas till de moderna krisdemokratiska partierna i Europa, med tyska CDU som modell. Det slovakiska nationalistpartiet SNS, Meciar's före detta koalitionspartner mellan 1994-1998, är numera litet, men förvånansvärt nog inte marginaliserat. Interna splittringar har försvagat den nationella rörelsen, främst representerat av Zilinas starke man **Ján Slotas** utbrytargrupp *Pravej SNS* (Det riktiga nationalistpartiet). Den frenesi med vilken dessa nationalister bekämpar vandra internt kan stundtals ta sig bisarra uttryck. [26](#)

SNS använde i sin kampanj en rad nyckelord som signalerade ett djupare ideologiskt budskap. Med de gammaldags klingande slagorden *Chlieb l'udom, poriadok Slovensku* (Bröd är folket, ordning är Slovakien) knöt man an till en traditionell slavisk-nationell myt om nationen och jorden. [27](#)

Inträngda och relativt marginaliserade i valkampanjen befann sig de två regeringspartierna, kristdemokratiska SDK och det ungerska koalitionspartiet SMK. Dessa partier har sökt driva en liberaliserings- och demokratiseringspolitik

under den senaste mandatperioden, något som länge såg ut att straffats hårt av väljarkåren. Populariteten för regeringen Dzurinda sjönk stadigt under valrörelsen, och redan tidigt under mandatperioden fanns uppenbara problem med att hålla samman regeringskonstellationen.

Dess agenda har upptagits till stor del av att liberalisera ekonomin och delvis återupprätta det öppna samhället efter Meciar's styre. Två exempel som visar problemen med långsiktiga mål kontra kortsiktiga effekter, är missnöjet med den avreglerade telekom-marknaden (som gett höga priser) och den ifrågasatta privatiseringen av det jättelika energiföretaget SPP. I parlamentet har Dzurinda mötts av kompakt motstånd av oppositionen och i slutet av mandatperioden har misstroendeförklaringarna haglat tätt.

Regeringen Dzurinda har präglats av att den i allt väsentligt är en ”koalition av koalition”, vars enda riktiga sammanhållande faktor har varit motståndet mot HZDS. Ett grundläggande problem för en regering med Dzurindas agenda, är att den har svårt att förklara fördelarna med sin politik, i en politisk miljö där det i allt väsentligt förs en helt annan politisk diskussion.

Motsägelsefullt resultat

De första presskommentarerna efter valet den 20-21 september var förvånansvärt endimensionella. Valresultatet bedöms genomgående som ett klartecken för EU- och Nato-medlemskap. ²⁸ Grunden för detta resonemang är att SDK gjorde ett överraskande bra resultat med sina 15,09 procent, liksom att SMK klarade 11,16 procent och KDH och Ano båda runt 8 procent. Detta skulle skapa grunden för en koalition som är mer homogen till sin karaktär än regeringen Dzurinda 1998-2002. Dessa prognoser ligger väl i linje med den grundläggande synen på de centraleuropeiska staterna som stabiliserade demokratier. Efter en tid av turbulens skulle det politiska landskapet nu börja lägga sig till rätta. En viss oordning efter ett stort systemskifte efter kommunismen anses naturlig, och den fortsatta utvecklingen pekar allmänt mot en stabilisering. I en sådan politisk miljö kan väljarsympatierna växla utan att systemet sätts i fara. ²⁹

Det finns dock en del problem med ett sådant antagande vad gäller Slovakien. För det första ignoreras det faktum att regeringen lämnar två stora partier utanför och dessutom saknar de två populäraste politikerna. Robert Fico har sagt sig ovillig att regera med både Meciar och Dzurinda. Han har dock inte uteslutit samarbete med HZDS som parti. Vid motgångar för regeringen kan detta bli avgörande.

För det andra bortser ett sådant resonemang från att valet bekräftar en fortsatt turbulens – två nybildade partier/personer gör entré och dessutom återkommer

överraskande kommunistpartiet, KSS. Den vänster som fanns inom regeringskoalitionen åkte ur parlamentet.

Nationalisterna gjorde ett mycket dåligt val. Dock, om man lägger HZDS röstandel 19,5 till de partier som är fortsatt kritiska till liberalisering av landet (KSS, SNS, PSNS och HZD), inser man att denna del har stöd av 36,07 procent av väljarkåren. Denna opposition är visserligen internt splittrad, men dess sammantagna stöd i opinionen gör det svårt att se att valet bekräftar en förändring av det politiska klimatet.

Valrörelsen och dess resultat pekar mot ett fortsatt kamp mellan en reformregering och en motsträvig politisk kultur. Regeringen kan dock väntas ha större förutsättningar att hållas samman internt. En förutsägelse är dock att stödet från Ano kommer att präglas av att man inte har någon partipolitiskt erfarenhet i bagaget – och att Markíza från och med nu måste betraktas som en del av regeringens kommunikation med väljarna.

Stockholm den 27 september 2002

Fotnoter

1. Hill, Don & Nikleva, Elena "NATO: Lobbying, Speculation Intensifying Ahead Of Prague Summit" i RFE/RL hämtat i *CDI 22/2 2002.g*
2. Se exempelvis Albons, Bengt, "Balter välkomna i Nato" i *DN* 16/6 2001, Holmström, Mikael, "Nato redo bjuda in alla baltiska länder" i *SvD* 19/3 2001 och Holmström, Mikael, "USA:s mål ett stor-Nato" i *SvD* 27/5 2001.
3. Bland annat efter Natos informations- och pressansvarige Yves Brodeur vid YES-konferensen "Nato Enlargements and Security Policy in the 21st Century", Köpenhamn februari 2001.
4. Se exempelvis Henderson, Karen, "Evaluating Slovak Transition: What creates the image of Slovakia" i *Slovak Foreign Policy Affairs* Spring 2000 s. 36-40 och Szomolányi, Sona, "Why Slovakia's Transition Trajectory Has Been So Difficult?" *Conference Paper from Ten Years After: Democratic Consolidation in East-Central Europe*, Budapest, 17-20 June 1999.
5. Opinionsundersökningar visade att det inte fanns en folkmajoritet bakom uppbrottet från Tjeckoslovakien, se Bútorová, Zora, (red.), 1998, *Democracy and Discontent in Slovakia Bratislava*: Institute for Public Affairs s. 129-130.
6. Se exempelvis Linz, Juan & Stepan, Alfred, 1996, *Problems of Democratic Transition and Consolidation Baltimore*: The John Hopkins University Press.

7. Ett intressant resonemang som anknyter till detta finns i Shachar, Nathan, "Mot nationalismen: sju kåserier och en klagovisa" i *Axess* maj 2002.
8. Begreppet förekommer hos Szomolányi, Sona, "Political Elites and Slovakia's Transition Path" i *Slovak Foreign Policy Affairs* Spring 2000, s. 22.
9. Ibid, s. 20.
10. Exempel är VPN och ZRS. Kanske finns en parallell i detta avseende till det ryska partiväsendet.
11. Intervju i Pisárová, Martina, "Campaign 2002: Bare bums and the blues" i *The Slovak Spectator* 15-21 juli 2002.
12. Detta påpekande är inte oviktigt. I valets slutspurt, den 13/9, slog Meciar ned TV-reportern L'juboslav Choluj på grund av obehagliga frågor om hur partiledaren finansierat sin lyxvilla.
13. Zemlová, Monika & Vrazda, Daniel, "Osobitny účet: za vlády Meciaru mizli miliardy" i *SME* 22/7 2002.
14. Sp, "Meciar odstavuje starú gardu" i *SME* 6/7 2002.
15. Uttrycket anspelar på en slovakiskt metafor för materiell och andlig fattigdom. Slogan illustrerades med bild på en familj med bara rumpor. Andra kampanjaffischer inkluderade Disney-figurer som parodierat den sittande regeringen Dzurinda – hur kategorisera en sådan kampanj i ideologiska termer?
16. TASR/SITA, "Fico: Five conditions for next government" 19/8 2002.
17. Se exempelvis Anderson, Robert, "Doubts over bottom line for Slovak populist" i *Financial Times* 12/8 2002 och Schwarz, Karl-Peter, "Meciarismus ohne Meciar: In der Slowakei hat der Populismus viele Gesichter" i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 4/9 2002.
18. För rapportering av fallet Lexa, se exempelvis Zemlová, Monika & Lipták, Roman, "Lexu dovezú domov možno už zajtra" i *SME* 17/7 2002 och Rundesovej, Táni, "Ivan Lexa: Kedysi som to bral ako hru" i *SME* 19/7 2002.
19. Fico var inte ensam om denna inställning inom etablissemangen, se Moz, "Meciar: Lexovi hl'adajkú kata" i *SME* 19/8 2002.
20. Holt, Ed, "Rusko stung by reports of media abuse" i *The Slovak Spectator* 22/10 2001.
21. Fila, Lukáz, "Ano financed by party leader" i *The Slovak Spectator* 12-18/ 8 2002.
22. Fila, Lukáz, "Who is Ano: TV & sports figures, field experts but no politicians" i *The Slovak Spectator* 12-18/8 2002.
23. Nicholson, Tom, "
Hruzovsky, "KDH target of 'attempts to discredit'" i *The Slovak Spectator* 19-25/8 2002.
24. Utställningsaffischen föreställer frambärandet av kejsar Otto III:s första bulla. Nyckelord för Otto III:s styre är Imperator för imperieidealet och Renovatio för försöken att balansera kyrkans intressen.
25. Se Nicholson, Tom, 2002.
26. Lezko, Marián, "Trápna dohoda Slotu s Malíkovou" i *SME* 1/7 2002. Artikeln innehåller en citatsamling som är representativ för det "meningsutbyte" som

förekommer mellan de båda partierna.

27. Andra förstärkande slagord för SNS var *Pôdu mladym a nezamestnamym och Vaza zem, vaza istota*. Språkbruket är ett eko av den nationalistiske 1800-talsprästen Kollár som menade att "Jordbruk är grunden för livet", se Pynsent, Robert B., 1994, *Questions of Identity*, London: Central European University Press, s. 82.

28. Se exempelvis Anderson, Robert, "Slovakia's pro-Europe parties cling to power" i *Financial Times* 22/9 2002 och Svensson, Leif, "Slovakerna röstade för den EU-vänliga vägen" i *SvD* 22/9 2002.

29. Det finns många exempel på detta tänkande i internationell press, se exempelvis Green, Peter S "Det andra Europa drar åt vänster" översatt i *Tempus* Nr. 28 2002. Här finns uppenbarligen inspiration från Samuel Huntingtons resonemang om two turnover test, se Huntington, Samuel P., 1993, *The Third Wave. Democratization in the late Twentieth Century* Norman & London: University of Oklahoma Press s. 266-267.

Intelligent om intelligentian i Polen och Ryssland

The Intelligentias Of Russia And Poland

Institutionen för Öst- och Centraleuropastudier, Lund, 22-25 augusti 2002

Som final på projektet *The Intelligentia as Creators of Social Values in Russia and Poland during the Nineteenth and Twentieth Centuries*, finansierat av Riksbankens jubileumsfond, genomförde Professor **Fiona Björling** i augusti 2002 en konferens med sex särskilt inbjudna talare och 65 deltagare med *papers*. Eftersom ett urval hade skett bland anmälningarna, låg den generella nivån på presentationerna mycket högt.

I sitt föredrag *The merits of social forgetting* provocerade **Iwona Irwin-Zarecka** (Wilfred Laurier University, Canada) sin publik med att förespråka kollektiv glömska. Trots att en av intelligentians viktigaste uppgifter har varit att just komma ihåg (jfr. Memorials arbete med att återkalla minnet av Stalins utrensningar) pekade Irwin-Zarecka på förekomsten av "skadliga" minnen: minnen av nationella oföretter, som ger upphov till våld. Kriget i forna Jugoslavien kan t.e.x. förklaras nästan uteslutande med hjälp av sådana minnen. Irwin-Zarecka menade därför att intelligentians arbete med kollektiva minnen också borde inriktas på att förändra det sätt på vilket människor hanterar sitt förflutna, så att energin riktas mot en konstruktiv syn på framtiden.

Catherine Evtuhov (Georgetown University, USA) riktade uppmärksamheten mot Rysslands roll som imperium, och det anmärkningsvärda i att intelligentian under 1800-talet varit helt ointresserade av att diskutera denna fråga. Istället för att debattera Rysslands ockupation av angränsande territorier i öst och syd, var intelligentian helt upptagen med Rysslands relation till Västeuropa. En övergripande teori rörande Rysslands expansion finner man endast i det s.k. Gortjakov-cirkuläret från 1864. På 1500-talet finns det dock gott om skriftliga källor som tar upp imperiefrågan.

Evtuhov introducerade oss i Ivan Peresvetovs petitioner till Ivan IV, där det Ottomanska imperiet sätts som förebild för det ryska. Med hjälp av en häftig retorisk manöver lyckas Peresvetov få den turkiske härskaren Mechmet II att framstå som en i det närmaste kristen regent. Han drar också en vågad parallell mellan Mechmets erövring av Konstantinopel 1540 och den ryska belägringen av Kazan som tog sin början 1551. I Peresvetovs texter finner vi den multipla identifikationen som är så typisk för den ryska intelligentian: läsaren ser världen än genom turkarnas ögon, än genom de belägrade grekernas, än med utgångspunkt i den ryska statsmaktens intresse, än innifrån den omringade staden Kazan.

Svetlana Boym (Harvard University, USA) tog sig an det intrikata temat *From Estrangement to Banality of Evil: Notes towards the rhetoric of freedom in 20th century Russian thought*. Hon inledde med en bild, hämtad ur **Viktor Sjklovskij**s skrifter: en staty av Alexander III invid Kristi Frälsare-katedralen i Moskva är 1918 kringgärdad av byggnadsställningar: den skall tas ner och ersättas av ett monument till det befriade arbetets ära (*pamjatnik osvobozhdenomu trudu*). Mellan dessa byggnadsställningar springer gatpojkar in och gömmer sig för de milismän som jagar dem då de sysslar med otillåten försäljning.

Boym använde bilden som en metafor för friheten: Den finns mellan tesen och antitesen, mellan den gamla ofriheten och den nyproklamerade, med våld nådda friheten. Boym såg Sjklovskij's term *ostranenie* (främmandegörande) inte enbart som en estetisk kategori, utan också som en politisk: genom att främmandegöra skapas ett rum för frihet, en distans från den dominerande diskursen. Detta var särskilt framträdande i det s.k. *sistema*, språket hippie-kulturen runt caféet Saigon i Leningrad använde på 60-70-talen. Det utmärktes av ironi, distans och en apolitisk inställning till livet. Det kom senare att ersättas av *stiob*, en jargong som vrängde det officiella språket ut och in i vanvördiga citat, blandat med könsord (mat). *Stiob* var snarare inriktad mot att integrera och tämja de omgivande offentliga diskurserna än att skapa distans till dem, och Boym hävdade att denna jargong därmed bekräftade den rådande ordningen. **Viktor Pelevins** Generation P är t.e.x. byggd på *stiob*, kopplad med en klaustrofobisk konspirationsstämning.

Nina Witoszek (Universitetet i Oslo) drog i sitt föredrag *New Middle Ages or New Renaissance? – Rethinking the Humanist Legacy in Central Europe* en parallell mellan medeltid och modernitet å ena sidan och renässans och postmodernitet å den andra. Enligt Witoszek har den centraleuropeiska intelligentian spelat en viktig roll under 1970-80-talen som föregångar för det postmoderna tänkandet. Den misstänkliggjorde hierarkier, motsatte sig utopiskt tänkande och värnade den mänskliga värdigheten. På ett sofistikerat och intellektuellt stimulerande vis lekte Witoszek med en rad renässanstänkare och konfronterade dem med samtida centraleuropeiska författare.

Andrzej Walicki (University of Notre Dame, USA) gav en normativ, etisk beskrivning av intelligentian: som en grupp inriktad mot framåtskridande. Därför är den typisk för länder som befinner sig i en utvecklingsfas, på väg mot modernitet. Walicki pekade på en skillnad mellan den ryska och polska intelligentian: medan den förra placerade "folket" som sin centrala angelägenhet, gjorde den senare nationen till sitt huvudämne. Den ryska intelligentian var i stor utsträckning radikal och ateistisk, vilket gjorde att man hade stora svårigheter i att förstå sina polska kollegers religiositet.

Geoffrey Hosking (University College, London) förde sin diskussion med utgångspunkt i en modell av en "förtroendekultur" (*culture of trust*). För att en sådan skall råda krävs en uppslutning kring gemensamma normer, stabilitet, insyn i den offentliga sfären samt att människor i maktposition kan göras ansvariga för sina handlingar. Intelligentians funktion kan här formuleras som att skapa idéer och institutioner som en förtroendekultur kan baseras på. Hosking visade att intelligentians under 1960-70-talen partiellt lyckades med detta: Den liberala intelligentian kring tidskriften *Novyj mir* skapade ett forum för diskussion, där gemensamma normer hade möjlighet att uppstå. Den tekniska intelligentian med **Sacharov** som centralgestalt gav ett enastående exempel på moraliskt ansvarstagande och förhandlade fram ett rum för fritt tänkande. En miljörelse växte fram ur de små grupper av geologer, biologer och andra vildmarksentusiaster som fann friheten långt från städernas byråkratiska välde (jfr. **Jurij Vizbor**: *Tam ne pomozjet vazjnye bumagi. Tuda moj drug pesjkom, i tolko s rukzakom, i lisj v soprovozdenii otvagi*). Att dessa tre typer av intelligentia nu nästan fullständigt förlorat inflytande i det ryska samhället såg Hosking som ett tecken på att landet fortfarande befinner sig i djup kris.

I det smörgåsbord som panelerna utgjorde plockade jag bl.a. till mig **Olga Shevchenkos** insikter om den tekniska intelligentians retoriska strategier för att försvara en hotad maskulinitet, **Jon Kysts** beskrivning av **Joseph Brodskys** förhållande till olika typer av intelligentior och **Kerstin Olofssons** kartläggning

av *Intelligentovedenie, intelligentia-kunskap* i Ryssland. När smörgåsbord ändå är på tal måste jag nämna det utsökt utformade bord i institutionsträdgården, runt vilket vi samlades på lördagkvällen: där stod brännvin och sill uppdukad och där stämde konferensarrangör (Fiona) och konferenssekreterare (**Alexander Perewetoff-Morath**) upp i en engelsk översättning av *Fjäril vingad syns på Haga*, vilket utgjorde det enda rent nationalistiska inslaget på konferensen.

Karin Sarsenov

E-post: Karin.Sarsenov@slav.lu.se

Bokanmälningar

Clinton och Jeltsin bakom kulisserna

The Russia Hand

Strobe Talbott

Random House, New York, 2002

Medan **Bill Clinton** var USA:s president träffade han **Boris Jeltsin** arton gånger. Mötena rönste stor massmedial uppmärksamhet - mycket tack vare den ryske ledarens vacklande hälsa, onykterhet och olika upptåg. Men vad stort sker, äger ofta rum i tysthet.

Om allt det viktiga som avhandlades mellan Amerikas och Rysslands ledare före och efter de spektakulära presskonferenserna handlar **Strobe Talbotts** diplomatiska memoarbok *The Russia Hand* (Random House, New York 2002). Talbott var journalist, skrev själv sex böcker om förhållandet mellan USA och Sovjet resp Ryssland samt översatte sovjetledaren **Nikita Chrusjtjovs** memoarer till engelska, innan han blev en av arkitekterna bakom Clintons Rysslandspolitik.

Talbott skildrar på ett fascinerande sätt hur olika Boris Jeltsin bar sig åt offentligt och i slutna rum. Jeltsins kommunistiska och nationalistiska, närmast fascistiska fiender i hemlandet anklagade honom ofta för att lägga sig platt för amerikanska krav. Talbotts skildring bekräftar delvis denna bild. I en rad viktiga frågor - Ukrainas kärnvapen, tillbakadragandet av de ryska trupperna från Baltikum, NATO:s utvidgning, krigen i Bosnien och Kosovo - lyckades Clinton förr eller senare få Jeltsin att inta positioner som låg närmare den amerikanska statsledningens än det politiska och militära etablissemangets i Ryssland.

Rent fascinerande är det att läsa om hur Jeltsin under toppmötet i Helsingfors sommaren 1994 på allvar försökte få Clinton att gå med på en hemlig överenskommelse om att NATO:s utvidgning inte skulle få omfatta Estland,

Lettland och Litauen eller någon annan "f d sovjetrepublik" – och Clintons lika principfasta som pedagogiska sätt att avvisa kravet.

Jeltsin framstår i Talbotts perspektiv som en ledare som såg sin stora kamp som inrikes- snarare än utrikespolitisk. Att godta Clintons och Amerikas utrikespolitiska önskemål blev nästan ett led i Jeltsins kamp mot kommunister och nationalisterna hemmavid. Att hans inrikespolitiska fiender motsatte sig USA-presidentens krav blev för Jeltsin på sätt och vis argument för att godta dem - samtidigt som han ständigt fruktade att eftergifterna kunde få ryska folket att vända honom och reformvännerna ryggen.

Utomlands präglades bilden av Jeltsins år vid makten och hans förhållande till Clinton alltför mycket av Jeltsins alkoholism och andra sjukdomar. Viktigare än snubblingar och sludder och annat som hände under toppmötena var enligt Talbott allt det som inte hände däremellan - varken gammalkommunister som **Ziuganov** eller nyfascister som **Zjirinovskij** kom någonsin till makten även om det var hotfullt nära vid några tillfällen. På något sätt överlevde rysk politik såväl den bruna anstormningen i december 1993 som den röda i december 1995 och dessutom den ekonomiska härdsmlåtan i augusti 1998.

Det aldrig sviktande stödet från USA och resten av västvärlden, inte minst från president Bill Clinton, bidrog till att en sjuk och svag Jeltsin trots allt kunde lämna över makten till ännu en så småningom folkvald president, **Vladimir Putin**. Denne må vara en mycket grå liten man, men efter att ha läst Talbotts initierade skildring inser man än en gång hur mycket värre det skulle ha blivit för Ryssland och resten av världen om de bruna eller röda i stället tagit över.

Andres Küng

Nej till Sovjet!?

- vacker bok om dyster tid

Sovjet-njet

1991 – året då Sovjetunionen sprack

Elisabeth Nordgren, Evy Nickström

Hufvudstadsbladet AB, Helsingfors, 2002

Recensionen har varit publicerad i Hufvudstadsbladet den 24 oktober 2002.

En gång, det är nu mycket länge sedan (året var 1969), gav jag och min slavistkollega **Magnus Ljunggren** ut en antologi texter, översatta från det som då var den ryska dissidentrörelsen. Boken hette *Sovjet-protest!*. Nu kommer **Elisabeth**

Nordgrens och Evy Nickströms *Sovjet-njet*.

Det rimmar. Åtminstone nästan.

Elisabeth Nordgren har samlat sina artiklar i Hufvudstadsbladet från det tidiga 1990-talet, framför allt om Baltikum, Centralasien och Kaukasien, och kompletterat sina dåtida reportage med en rad utomstående essäisters tillbakablickar på det decennium som gått. Undertiteln är: *1991 - året då Sovjetunionen sprack*.

Det har blivit en vacker bok - trots det ofta dystra innehållet. Vacker är den inte minst tack vare Evy Nickströms utmärkta fotoarbete. Från "protest" till ett rungande "njet!" - det är historien om ett slags mental trestegsraket, där kraven på en ny ordning i Sovjetväldet först kopplades till yttrandefrihet och värnande om den egna nationellt-kulturella identiteten.

När **Gorbatjovs** perestrojka-politik sedan gav utrymme för någonting annat än det förstenade plansystemet blev framför allt Baltikum ett skyltfönster för det ekonomiska nytänkandet. Med vidgade ramar för det konstnärliga uttrycket (sångfestivaler, litteraturens jakt efter det fosterländska minnet, den undersökande journalistiken) och med ett alltmer självständigt näringsliv blev det så dags för det svåraste steget: den politiska frigörelsen från Moskva - vars hastighet skulle stå i omvänd proportion till trögheten i den kulturella och ekonomiska kampen. Här upprepade sig ett klassiskt mönster. Åtminstone för Rysslands del gäller att ekonomiska och politiska reformer i regel förebådats av de intellektuella, av dem som en smula oriktigt brukar ha kallats "oliktänkande". Så var det inför dekabristernas misslyckade revoltförsök 1825, så var det när livegenskapen äntligen upphävdes i Ryssland 1861 - dess vådor hade länge framställts i intelligentsians tidskrifter. Så var det också inför revolutionerna 1905 och 1917 - och modellen var densamma när "tövädret" i sovjetstaternas litteratur under 1950-talet effektivt bidrog till avstalinisering och ekonomiska experiment. I 1970-talets intellektuella underjord formulerades så de krav som till sist skulle sänka hela det sovjetiska imperiet. Men medan Ryssland var ockuperat av en ideologi med tillhörande maktapparat (eller tvärtom) var Baltikum därtill ockuperat av främmande makt.

Sprickorna i muren hade förstås varit skönjbara långt innan Sovjetunionen sprang sönder 1991. Men likt en betongfördämning som sakta krackelerar för att till slut brista under vattenmassornas tryck var Sovjetväldet oöverskådligt och skrämmande i sitt fall. Det efterlämnade intellektuell vilshenhet, ekonomiskt kaos och språklig glömska. Talar man idag om sovjetiska förhållanden inför en ungdomlig publik som, låt oss säga, är född på 1980-talet, måste man noga förklara begrepp som "den utvecklade socialismen", kolchozer och sovchozer, centralkommitté och politbyrå - ja, jag talar ur egen erfarenhet. Och ytterst få hade kunnat förutse att uppslagsordet

"Sovjetunionen" i Nationalencyklopedin (1995) måste komma att inledas med orden "Åren 1922-91, statsbildning i n.ö. Europa och n. Asien".

Men också namnen på alla dem som ständigt återkom i rubrikerna under frihetskampen de hektiska åren riskerar att hamna i glömska - åtminstone utomlands. Vem minns idag **Alfreds Rubiks**, den lettiske kommunistledaren - eller Georgiens **Zviad Gamsachurdia**? Vem talar ännu om "*Interrörelsen*" i Estland?

Det är just därför som "Sovjet-njet" är en så viktig bok. Den blir inte bara till en påminnelse om det som faktiskt skedde 1991 och åren därpå, allt i samtida artiklar som erbjuder prov på god journalistik, starkt förmedlad närvaro och insiktsfull analys. Den kan med all sin sammanfattande faktaredovisning också bli en nyttig repetitionskurs, en lämplig läsebok i åtskilliga kurssammanhang.

Bokens andra del, som innehåller bidrag av författare och andra intellektuella från de forna sovjetstaterna, manar därefter till eftertanke. Här får vi perspektivet på det som för tio år sedan var en blandning av spänningsfyllt, förtätat allvar och väldig förväntan. Den bild som Elisabeth Nordgren valt att förmedla är inte helt nådig mot "det som hände sen".

Jaan Kaplinski varnar för tilltagande estnisk provinsialism i förändringens spår. Han hör ju till dem som ständigt dragit en lans för moderation och vidsyn i esternas förhållande till det ryska. Det är lätt att hålla med. Ty bland det värsta som sovjetmakten ställde till med i Baltikum var att ryska språket, rysk kultur kom att identifieras med elände och övergrepp. Ofta låter fortfarande balters ryska som om den kom ur en konservburk: ett nödtvunget kommunikationsmedel, ingenting mer.

Samtidigt talar från Vilnius **Almantas Samalavicius** hoppingivande om meningsfullare samhällseliga processer när det nedärvda tanke- och handlingssättet småningom ebbar ut. Besvikelse, stor besvikelse, strömmar annars ur **Anna Akopjans** inlägg om Armenien. "Spektakel", "lamslagenhet", "korruption", "tystnade muser" är kodord i hennes artikel. Vad Armenien i stället tycks ha fått är ett "auktoritärt system med demokratisk anstrykning" Och **Viktor Krivulin**, en gång undergroundpoet i Leningrad, sedermera fram till sin död 2001 kolumnist i bl.a. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, säger om det nya Ryssland att det blott är "ett Sovjetunionen med mänskligt ansikte".

Alla inläggen från 2001 aktualiserar, förstås, det stora bekymret: Räcker det med glädjen i att kunna skriva PÅ och inte MELLAN raderna? Är yttrandefrihet nog för att åstadkomma verklig frihet? Möjligtvis inte. Svaret känner ännu ingen. Men svaret på om Sovjetväldets upplösning var nödvändig måste ändå bli ett entydigt JA. Da!

Lars Erik Blomqvist

E-post: lars-erik.blomqvist@sh.se

Nya böcker och lästips

Per Månson: "La loi est comme le timon, elle va là où on la dirige: Les attitudes russes à l'égard du pouvoir et de la loi" (The law is like a shaft: It goes where it is steered: Russian attitudes towards power and law).

Oksana S Gréen: "Faire des affaires à contre-courant de l'opinion publique: les nouveaux entrepreneurs en Russe" (Doing business against the flow: New entrepreneurs in Russia).

Båda artiklarna finns i: *Droit et Cultures: Revue semestrielle d'anthropologie et d'histoire*, vol 43, nr 1 2002, Paris

*

Ett liv för Baltikum

Andres Küng

Timbro, Stockholm, 2002

Andres Küngs memoarer recenseras i nästa nummer av Bulletinen.

*

Russian Transit Trade in the Baltic Sea Region

eds. Claes G. Alvstam and Alf Brodin

Göteborg, 2002

Kan beställas via Centrum för Europaforskning vid Göteborgs Universitet

E-post: info@cergu.gu.se

Ur innehållsförteckningen:

1. An introduction to Russian transit trade
2. North-Western Russia as a transitional area for exports and imports
3. The transport of transit goods through Estonia
4. Russian transit in the Baltic Sea region: A Latvian perspective
5. Russian transin in Baltic Ports: A View from Lithuania
6. Russian and foreign transit trade in the Kaliningrad Oblast

Klippt ur Ligan

Apropå refusenik, sputnik och livskamrater

Detta är en något förkortad version av de inlägg som ursprungligen publicerades i Sällskapets debattforum på nätet, Ligan.

Bildningar på "-ik" är ett inte onormalt sätt att i ryska bilda substantiv som betecknar personer. Detta kan ske både från verb. substantiv och adjektiv som jag visar nedan.

Nedan några exempel:

1. Verbet att "vägra" "förvägra" (någon någonting) är i perfektiv form på ryska "otkazat"

Av detta bildades - troligen på 70-talet - substantivet "otkaznik" som kom att specifikt beteckna någon som vägrats utresa ur landet - framför allt de ryska judar som vägrades emigrera till Israel (och, framför allt, USA) på 70- och 80-talet. (Men "otkaznik" KAN också ha bildats av substantivet "otkaz" (jfr

"*polutjit'otkaz*" - "erhålla avslag" (på en ansökan ex.)

Sannolikt lånades detta ord "otkaznik" in i den moderna amerikanskan och översattes till "refusenik".

2. Andra ryska bildningar på "-ik" är "boevik" (kämpe, krigare) av substantivet "boj" (strid, kamp).

3. Från adjektivet "*peredovoj*" (den/det som är längst fram) bildas på ryska substantivet "*peredovik*", som på den socialistiska tiden ofta förekom i media "*peredovik truda*" mm - dvs den som "låg längst fram" (i att ex uppfylla produktionsnormen på arbetsplatsen etc)

Men frågan är varför "-ik"-formerna har dykt upp i den moderna engelskan (eller snarast i amerikanskan). Jag tror att "-ik", och "-nik" formerna förekommer i jiddisch en hel del. Sannolikt inlånat till jiddisch via ryskan. Och det är nog snarast därifrån (från jiddisch och inte från ryskan) som man i modern amerikanska har fått en del småhumoristiska bildningar som "*peacenik*" m.m.

För litteratur i ämnet skulle jag rekommendera *The joys of Jiddisch* av **Leo Rosen** (om jag nu minns titeln och författaren rätt) - en klassiker på området där jiddischuttryck i den moderna amerikanskan dissikeras!

Mats Staffansson

E-post: mats.staffansson@foreign.ministry.se

*

Jo, åtminstone två ryska ord på -ik/nik är ju väl kända över världen och har tagits in som lånord i säkert många språk direkt från ryskan: *bolsjevik* och *sputnik*. Sputnik såsom namnet på serien sovjetiska satelliter på femtiotalet; betyder ju följeslagare, färdkamrat eller just satellit, av leden s (samman) + put (väg) + nik (-are). Livskamrat, t ex, heter *sputnik zjizni*. Så kanhända har *otkaznik - refusenik* inte nödvändigtvis kommit via jiddisch utan gått till engelskan direkt från ryskan.

Magnus Dahnberg

E-post: magnus.dahnberg@undsakc.mil.se

*

I princip håller jag med om Staffans tolkningar, framför allt att *refusenik* är en direkt engelsk "översättning" av *otkaznik*.

Ord av den här typen uppstår ju gärna i den journalistiska världen bland rubriksättare, som måste klämma in mycket information i korta meningar. (Ett enastående exempel på hur slitstark en lyckad rubrik kan bli är Expressens förkortning av Chrusjtjov till Krusse.)

Ett smart sätt att visa att en företeelse hör hemma i Ryssland är följaktligen att sätta en "ryskljudande ändelse" på ett bekant ord. Engelskspråkiga journalister har en förkärlek för ändelserna -sky och -ik. Peacenik är ju intressant, eftersom det inte är ett översatt ryskt ord, utan snarare ett pejorativt uttryck för fredsaktivist. Man får associationen till Ryssland (Sovjet), alltså vänster, alltså opålitligt. Allt i ett rubrikord.

En vild gissning är att bruket av -ik kan ha fått sig en skjuts av sputnik, som ju är ett av de få moderna låneorden från ryskan.

I kallkrigstidens Moskva fanns dessutom ett antal ord med -ik, som användes flitigt *KGB-sjnik*, *appartattjik* osv. De var svåra att översätta och halkade med som de var i framför allt engelskspråkig nyhetstext.

Malcolm Dixelius

E-post: malcolm@dixit.se

*

"Nik" är för mig förknippat med Beatnikgenerationen i USA med **Kerouac**, **Ginsberg**, med flera och jag är övertygad om att det var den första konstgjorda satelliten Sputnik 1957 som gav impulsen; detta var femtiotalets största enskilda händelse, Koreakriget inräknat (för svenskar endast överskuggad av Ingos KO på Floyd Patterson 1959).

För övrigt kan jag inte nog rekommendera **Burgess** klassiska *A clockwork orange* för en engelska med fantasifulla ryskinspirerade ordbildningar.

Bengt Samuelson

E-post: bengt.samuelson@mailbox.swipnet.se

*

Och här har vi första belegg för refusenik i MerriamWebster College Dictionary.

Main Entry: re·fuse·nik

Variant(s): also re·fus·nik /ri-'fyüz-(")nik/

Function: noun

Etymology: part translation of Russian otkaznik, from otkaz refusal

Date: 1974 : a Soviet citizen and especially a Jew refused permission to emigrate.

Staffan Skott

E-post: staffan.skott@dn.se

Doktorandpresentationer

“We're people too”: surviving homelessness in Russia

Namn: Tova Højdestrand

Institution: Socialantropologiska institutionen, Stockholms universitet

E-post: tova.hojdestrand@socant.su.se

Tel: 08-16 33 08

Fax: 08-15 88 94

Beskrivning: Avhandlingen är en bred monografi om hemlösa i S:t Petersburg, Ryssland, och deras sätt att i någon mån bevara en känsla av människovärde, trots en materiellt ytterst utsatt situation och en stark social stigmatisering. Tonvikten ligger på deras tolkning av sin situation och de identiteter de på så sätt formulerar. Studien innefattar även materiella överlevnadsstrategier och informell ekonomi, och inte minst en diskussion om de makrostrukturella faktorer som orsakar hemlöshet som generellt socialt fenomen i Ryssland.

I och med detta lyfts i synnerhet bostadsfrågor och det ökända propiskasystemet fram. Avhandlingsarbetet baseras på ett års fältarbete på soppkök och järnvägsstationer under 1999 och förväntas vara färdigt hösten 2003.

Ethnic Conflicts: The Interrelations between Conflict and Nation Formation in Post-Soviet Caucasia

Namn: Patrik Jotun

Institution: Institutionen för Freds- och utvecklingsforskning, Göteborgs Universitet

E-post: patrik.jotun@hkv.mil.se

Beskrivning: Upplägget går ut på att jämföra konfliktområden med icke-konfliktområden i Kaukasien med avseende på de nationalistiska ledarskapen. Områdena har valts i form av autonoma områden inom Ryska Federationen och Georgien där en eller flera nationella rörelser har drivit krav kopplat till den nationella identiteten. Syftet är att bidra till diskussionen om orsaker till krig och möjligheten att sätta in förebyggande åtgärder i områden där risken för krig är stor.

Corporate governance in Central and Eastern Europe

Namn: Fredrik Jörgensen

Institution: Företagsekonomiska institutionen på Stockholms universitet, samt Baltic and East European Graduate School, Södertörns Högskola

E-post: fredrik.jorgensen@sh.se

Beskrivning: Avhandlingen behandlar några aspekter av corporate governance (ägarstyrning), med tyngdpunkt på relationen mellan juridiska system och företagsfinansieringssätt i de berörda länderna. Varje juridiskt system skapar olika förutsättningar för finansiering, vilka fungerar bäst? Aspekter som konkurslagstiftning och dess roll i företagslikvidationer är aktuella. Länders corporate governance system präglas av politiska beslut som går ut över näringslivet, hur hänger politiken ihop med utvecklandet av sund marknadsekonomi? Hur hänger ägande och lönsamhet ihop i företag? Mot bakgrunden av att transitionsekonomierna i Central och Östeuropa kontinuerligt genomgår privatisering, vad kan man säga om företagets lönsamhet efter privatiseringen? Berörda länder är Polen, Tjeckien, Slovakien, Slovenien, Ungern, Ryssland, m fl. Doktorandtjänsten påbörjades i augusti 2001 och sträcker sig fram till augusti 2005. Avhandlingen består av tre - fyra publicerade artiklar, det blir en sammanläggningsavhandling.

Intergovernmental Relations in the Russian Federation

Namn: Johnny Rodin

Institution: Baltic and Eastern European Graduate School/Södertörns högskola

E-post: johnny.rodin@sh.se

Beskrivning: Det är påfallande hur lite de ryska regionerna samarbetar sinsemellan, även på de områden där man närmast per definition måste, t.ex. inom miljöområdet och vägsektorn. Vilka regionala faktorer kan förklara detta tillstånd och hur påverkar den federala politiken situationen? Dessa frågor som är viktiga för Rysslands utveckling, är också centrala i avhandlingen. Avhandlingsarbetet som pågått i cirka 1,5 år belyser således å ena sidan relationerna mellan de federala och regionala exekutiverna, å andra sidan relationerna mellan regionerna och hur denna vertikala och horisontella dynamik påverkar varandra.

Coloured Universe and the Russian Avantgarde. M.V. Matiushin's Colour Theory in Soviet Russia 1932

Namn: Margareta Tillberg

Institution: Konstvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet

E-post: meka@swipnet.se

Beskrivning: Syftet är 1/ Att presentera, kommentera och analysera **Mikhail Matiushins** (1866-1934)färglära "*The Laws Governing the Variability of Colour Combinations. A Reference Book on Colour*" (*Zakonomernost' izmenjaemosti tsvetovoykh sochetanii. Spravochnik po tsvetu.*), utgiven i Moskva och Leningrad 1932 (den finns för närvarande endast på ryska). Färgteorin, som är helt okänd inom färgvetenskapen, syftar bland annat till att presentera en metod för färgsättning av arkitektur. Matiushin var i sina idéer om färg mycket påverkad av sin hustru **Elena Guro** (1877-1913) poet och konstnärinna, symbolist och futurist i gruppen kring **Majakovskij** och **Malevitj**. 2/ Att lyfta fram den idéhistoriska och estetiska debatt som dels ledde fram till Matiushins färgteori. Eftersom färgfenomen av materialistiska teoretiker ansågs tillhöra det undermedvetna, har färgforskning under sovjettiden varit kontroversiell. Frågor som rörde konst, ansågs ha största politiska prioritet och konst skulle vara propaganda. Jag lyfter fram den aktuella debatten och koncentrerar mig just på formella problem inom konst och arkitektur - de områden Matiushins färgteori berör.

Under 1920-talet arbetade han på GINKhUK - Statliga Institutet för Konstnärlig Kultur i Leningrad, ett institut för konst och forskning. Där hade han sitt färglaboratorium även kallat "Avdelningen för Organisk Kultur". Matiushins färgteori var en av det ryska avantgardets sista produkter. 1932 beslutade kommunistpartiets centralkommitté att alla, såväl konstnärliga som

litterära organisationer, skulle centraliseras under normen socialistisk realism. Direkt efter sin publicering (upplaga 400 ex, varav de flesta är försvunna) gömdes färgläran undan i arkiv och glömdes i stort sett bort.

Mitt material bygger till största delen på studier av opublicerat arkivmaterial, men även färgteoretisk litteratur publicerad i Sovjet och i Tyskland, experimentell psykologi, samt av tidningar och tidskrifter i konst och arkitektur från främst 1920- och 1930-talen. Härmed visar jag relevansen av mitt specifika och detaljerade arkivmaterial.

Om du vill komma med i förteckningen kontakta Carolina Vendil. E-post: carolina.vendil@foi.se